

Olemmeko kärpäsiä vai mehiläisiä? Huomioita demokratiasta, kasvatuksesta ja evoluutiosta

Risto Ikonen

Toimivan kansanvallan ja kansalaisten sivistystason välinen yhteys on tunnettu ja tunnus-tettu aina antiikin Kreikan ajoista lähtien. Voidakseen osallistua yhteiseen päätöksentekoon kansalaisella on oltava paitsi riittävät valmiudet ajatella asioista itsenäisesti myös mahdollisuus tehdä niin. Oikeanlaisen kasvatuksen tärkeys korostuu erityisesti neuvonpidon eli deli-beraation tärkeyttä korostavassa demokratiakäsityksessä (esim. Englund 2010; Samuelsson 2016). Kasvatus on siis demokratialle välttämättä tarpeen. Mutta mikä sitten tekee demo-kratiasta niin tärkeän, että kasvatuksen ja koulutuksen pitää antaa sille tukensa? Tähän voi-daan vastata kiinnittämällä demokratia kiistattomina pidettyihin arvoihin, kuten ihmisoi-keuksiin (ks. EU 2021). Tämä ei ole kuitenkaan ongelmatonta, sillä yleisesti hyväksyttävis-sä oleva arvopohja jää väistämättä niin abstraktiksi, että se mahdollistaa kovasti erilaisia painotuksia ja tulkintoja. Päällimmäiseksi voidaan nostaa esimerkiksi omaisuuden suoja (YK 1948, 17. artikla), kuten markkinoiden vapautta kannattavassa suuntauksessa on tehty. Näin voidaan kyseenalaistaa esimerkiksi verotuksen legitimitetti. Vastaavasti pandemiasta johtuvien karanteenimääräysten tai maastapoistumiskieltojen rikkomista voi perustella vapaalla liikkumisoikeudella (13. artikla). Uskonnolliseen vapauteen (18. artikla) vedoten voidaan taas tehdä oikeastaan mitä vain. Esimerkiksi kääntymällä rastafariksi voi kannabiksen käyttöä perustella sillä, että kyse on hartauden harjoittamisesta (Goldson 2020).

Ylipäätään voi todeta, että jos jaettu arvoperusta on liian monitulkintainen, silloin ”yhteisillä arvoilla” on lähinnä retorista käyttöarvoa. Ei nimittäin riitä, että arvot ovat yhteisiä, sillä myös niitä koskevien tulkintojen täytyy olla yhteisiä. Mutta kuka nuo tulkinnat sit-ten tekisi? Tuntuisi luontevalta ajatella, että demokratiassa tulkinnat tehtäisiin demokratian pelisääntöjä noudattaen. Mutta jos näin tehdään, silloin demokratia perustelisi itse oman tarpeellisuutensa, oman olemassaolon oikeutuksensa.

Vapaa kilpailu ja parhaiden selviytyminen

Yksi keino välttää arvonäkökulmaan liittyvä ongelma on johtaa demokratian periaatteet ihmislunnonsta. Niinpä esimerkiksi evoluutiobiologian termistöä on hyödynnetty inhimil-listä kulttuuria ja yhteiskunnallisia käytänteitä koskevassa keskustelussa. Luonnonmukai-sen järjestyksen periaatetta sovelsi 1800-luvun lopulla kehitetty rotuoppi, joka 1940-luvulla johti miljoonien ihmisten murhaamiseen tätä tarkoitusta varten perustetuilla tuhoamislei-

reillä. Natsi-Saksan kärsittyä sodassa murskatappion rotuopilla ei pitkään aikaan ollut poliittista merkitystä joitakin ääri liikkeitä lukuun ottamatta. Viime aikoina rotupuhtauden periaate on myös Suomessa hiipinyt julkiseen keskusteluun osana maahanmuuttokriittisyyttä. Näin siitä huolimatta, että rotuopin mukaan kuulumme niihin alempiarvoisiin ihmisryhmiin, joiden kohtalona on alistua tarmokkaampien rotujen käskyvaltaan (Ikonen 2003). Juuri tästä syystä suomalainen kansallisuusaate hylkäsi hölynpölynä pitämänsä rotuopin jo 1900-luvun alussa.

Peitellympi versio olemassaolon taistelun soveltamisesta politiikkaan on nähtävissä opissa, jossa korostetaan markkinoiden vapautta. Siinä yksityisten ihmisten taloudellinen yritteliäisyys vertautuu elollisessa luonnossa käytyyn olemassaolon kamppailuun, jossa vain vahvimmat jäävät jäljelle sukua jatkamaan (Harper 2014). Joidenkin häviötä ei voi estää, sillä ilman luovaa tuhoa kehitys pysähtyy (Schubert 2013). Tämä talouden liikevoimaa ylläpitävä ja siten yhteiskunnan kehitykselle välttämätön mekanismi asettaa omat vaatimuksensa myös päätöksenteolle. Koska itseään muotoavan talouden uskottiin vievän ihmistä kohden onnelaa, silloin vapaan kilpailun kahlitseminen olisi yhtä mieletöntä kuin yrittää pysäyttää evoluutio elävässä luonnossa. Ja koska järjestelmä on itseohjautuva, demokraattisen päätöksenteon ei pidä häiritä asioiden luonnollista kulkua yrittämällä säädellä markkinoita. (Hahnel 2009.)

Markkinoiden vapautta korostava suuntaus on saanut vaikutteita Thomas Malthusin vuonna 1798 julkaisemasta tutkimuksesta, jossa hän tilastolliseen aineistoon tukeutuen osoitti väestön kasvavan geometrisena sarjana (1, 2, 4, 8, 16...), kun taas ruuantuotanto lisääntyi aritmeettisen sarjan mukaan (1, 2, 3, 4...). Tämä löydös mahdollisti kristittyjä velvoittavan lähimmäisenrakkauden opin uudelleen arvioinnin. Jos nimittäin oli niin, että ruuantuotanto ei aikaa myöten kykenisi ruokkimaan aina vain kasvavaa väestömäärää, silloin asiaa ei voitaisi korjata edes tulonsiirroin. Lopulta näet päädyttäisiin pisteeseen, jossa kenelläkään ei olisi riittävästi ruokaa. (Remoff 2016.) Vaikka Malthusin laskelmat ovat sittemmin osoittautuneet virheellisiksi (Morton, Shaw & Stroup 1997), ne kelpasivat tukemaan tuloerojen siunauksellisuutta tähdentävää ideologiaa. Kun siihen lisätään vielä yksilöiden väliseksi mitteloiksi ymmärretty olemassaolon taistelun periaate, ollaan jo hyvin lähellä modernia markkinoiden vapauden lähtökohdakseen ottanutta demokratiakäsitystä.

Malthus merkitsi alkua aikakaudelle, jolloin reilut tuhat vuotta vallalla ollut moraalkoodi kyseenalaistettiin ja osin myös korvattiin luonnontieteisiin tukeutuvalla järkeilyllä. Olemassaolon taistelu tarjosi markkinaliberalismille vankalta vaikuttavan perustan, minkä tähden vapaan kilpailun oppia oli helppo levittää etenkin hyvin toimeentulevan kansanosan pariin. (Remoff 2016.) Lisäksi muotoiltiin ajatusrakennelma, jonka mukaan varallisuuden keskittyminen oli itse asiassa hyväksi kaikille yhteiskunnan kerrostumille. Tuon opin mukaan varallisuutta kuluttaessaan rikkain väestönosa työllisti ihmisiä vaurastuttaen näin koko yhteiskuntaa. Jos rikkaiden rikastuminen estettäisiin esimerkiksi tiukentamalla verotusta, tuo hyvinvointia levittävä mekanismi turmeltuisi. Pahimmassa tapauksessa rikkaat menettäisivät halunsa laajentaa liiketoimiaan, minkä seurauksena valtion kassa kyllä hetken aikaa karttuisi mutta yhteiskunta kokonaisuudessaan alkaisi köyhtyä. Näin vapaan kilpailun ideologiasta kehkeytyi kokonaan uudenlainen yhteiskuntakäsityksensä:

Uusliberalistisessa talousmallissa, jossa on vallalla darwinistinen luonnonvalinnan periaate, valtion tehtävät on rajattu vähimpään mahdolliseen. Vapaat markkinat ja yksityinen yrittäjyys [...] vastaavat parhaiten yksilöiden tarpeisiin. (Roshanaei & Khoramshahi 2020.)

Kun yritysten kilpailuasema rinnastetaan luonnossa tapahtuvaan evoluutioon, kyse on tietenkin metaforisesta esityksestä. Metaforien avulla yritetään kaoottiselta vaikuttavaa maailmaa yksinkertaistaa vertaamalla jotain huonosti tunnettua asiaa johonkin hyvin tunnettuun, tässä tapauksessa jokseenkin virheellisesti ymmärrettyyn evoluutio-oppiin. Rinnastamalla markkinoiden vapaus evoluutioon annetaan ymmärtää, että ihmiskunnan kehityksen moottorina on taloudellinen yritteliäisyys, joka kysynnän ja tarjonnan lakien ohjaamana vie ihmistä kohden onnelaa. Koska kyse on itseohjautuvasta prosessista, talouden vapaata virtaa ei pidä yrittää ohjailla eikä varsinkaan padota. Markkinoiden vapaata liikuntaa häiritsevät elinkeinoelämää rajoittavien säädösten lisäksi julkisyhteisöjen hallussa olevat toimialat, kuten valtion ja kuntien omistamat yritykset, sekä yhtiöittämistään vielä odottavat laitokset, kuten koulut, vanhainkodit ja sairaalat. Markkinaliberalismin näkökulmasta demokratia toteutuu vasta silloin, kun elinkeinonharjoittajat, yritykset ja korporaatiot saavat pidäkkeetä koetella voimiaan. Tälle käsitykselle tarjoaa luontodokumenteista ja koulukirjoista ammennettu olemassaolon taistelun idea sopivasti yksinkertaisen viitekehityksen.

Kärpäsiä vai mehiläisiä?

Vaikka markkinoilla käytävä kilpailu muistuttaakin luonnossa tapahtuvaa kamppailua, näiden rinnastaminen toisiinsa on selvästi ideologinen valinta (ks. Goatly 2007). Tähän liittyy omat riskinsä, sillä metaforan uustulkinta voi romahduttaa koko rakennelman. Esimerkiksi voidaan kysyä, eikö dinosaurusten aika edustanut siihenastisen evoluution huipentumaa? Tietenkin näin oli asianlaita. Toisaalta voidaan perustellusti väittää, että dinosaurukset estivät reilun sadan miljoonan vuoden ajan nisäkkäitä nousemasta evoluution huipulle, jonne ne jälkikäteen katsottuna olisivat itseoikeutetusti kuuluneet. Vasta asteroidin iskeytyminen Maahan 65 miljoonaa vuotta sitten avasi nisäkkäille ja siten myös ihmiselle mahdollisuuden nousta nykyiseen asemaansa. Tämä tosiasia herättää kiperän kysymyksen: onko vapaila markkinoilla omat dinosauruksensa, jotka estävät aiempaa parempien yritysideoiden läpimurron? Tästä voisi olla kyse, kun esimerkiksi käytössä vakiintuneen mutta haitallisen energiamuodon tarjoaja estää markkinoille pääsyn kilpailijalta, jonka tuote on haitaton.

Vapaan kilpailun ja olemassaolon taistelun toisiinsa rinnastava metafora voidaan kyseenalaistaa myös toisella tapaa. Voidaan näet kysyä, onko ihminen enemmän kärpänen vai mehiläinen. Kumman eläinlajin evoluutio vastaa paremmin ihmislajin evoluutiota?

Ulkoisesti molemmat hyönteislajit muistuttavat toisiaan. Kaukaa katsottuna kärpäsparvi näyttää samankaltaiselta kuin mehiläisparvi. Lajin säilymisen kannalta tarkasteltuna ne kuitenkin eroavat selvästi toisistaan. Kärpästen maailmassa yksilö kamppailee omasta olemassaolostaan. Voittaja on se, joka löytää ravintoa itselleen ja tuottaa jälkeläisiä muita tehokkaammin. Jokainen kärpänen ottaa yritteliään yksilön tapaan osaa olemassaolon taisteluun omana itsenään. Mehiläisten osalta tilanne on toinen. Mehiläinen ei kamppaile olemassaolostaan yksilönä vaan osana parvea. Mehiläisillä olemassaolon taistelun subjekti on yhteisö, pesällinen mehiläisiä. Nyt kyse ei olekaan enää yksilön vaan pesän kyvystä löytää ravintoa, tuottaa jälkeläisiä ja taistella pesää uhkaavia hyökkäjiä vastaan. (Ks. Valste 2018, 101–102.)

Mehiläisiä, ampiaisia ja muurahaisia kutsutaan usein yhteiskuntahyönteisiksi. Olisiko siis ihminenkin yhteisöeläin, jonka hyvinvointi ja olemassaolo riippuu yhteisöstä ja sen kehitystasosta? Tehdäänpä ajatuskoe ja riisutaan ihmiseltä pois kaikki se, mikä on peräisin siitä yhteisöstä ja kulttuuripiiristä, johon hän on syntynyt ja jossa hän elää. Vaatteet lähtevät pois ensimmäisenä. Niin myös lämpimät huoneet, kaupungit, autot, tiet, sokeritehtaat, pel-

lot. Pois on otettava myös kommunikaatiovälineet, kuten paperi ja kynä, elektroniikka, satelliitit, älypuhelin. Ja tietenkin kirjat, kertomukset ja sanat. On vaikea kuvitella, että yhteiskunnasta riisuttu ihmiseläin voisi kauankaan selviytyä hengissä. Ihmisen kehitys leijonaa puihin pakenevasta oliosta maailman valtiaaksi ei ole perustunut yksilöiden vaan ihmisyhteisöjen kehitykseen. Ihmisen evoluutio on siten ensi sijassa kulttuurista kehitystä eli ihmisyhteisöjen evoluutiota (Henrich & McElreath 2003). Tältä osin muistutamme enemmän mehiläisiä kuin kärpäsiä.

Kaksi demokratiaa

Kun puhumme kasvatuksen ja demokratian välisestä yhteydestä, on hyvä pitää mielessä, että demokratiasta on tarjolla kaksi lähestulkoon vastakkaista tulkintaa. Näistä toinen korostaa vapaata kilpailua ja toinen taas kansalaisten välistä neuvonpitoa.

Kilpailevassa demokratiassa valtion tehtävä on taata yksilöiden ja ennen kaikkea markkinoiden vapaus. Tämä näkökanta ei hyväksy verotuksen tiukentamista ja markkinoiden sääätelyä. Yritykset riistää asiansa hyvin hoitaneilta heille kuuluva palkkio ja jakaa se laiskoille siipeilijöille tuomitaan jyrkästi. Vapaan kilpailun ideologia pitää julkisyhteisöjen omistamia yrityksiä ongelmana, sillä julkisen vallan hallinnoima yritys ei mitenkään pysty yhtä tehokkaaseen toimintaan kuin yksityinen yritys. Siksi niitä on tuettava verovaroin, mikä tekee niistä markkinahäirikköjä. Talousliberalistisen demokratiakäsityksen mukaisesti kaikki hyvinvointivaltion palvelut rinnastetaan yrityksiin aina terveysasemia, sairaaloita, kouluja ja sosiaalitoimintaa myöten. Myös tuloerojen tasaaminen häiritsee vapaata kilpailua, sillä malthusilais-spenceriläisen näkökannan mukaisesti varallisuuserot olivat seurausta luonnollisesta kehityskulusta. Rikkaiden ja köyhien välinen ero ei siten johdu yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuudesta vaan yksilöiden välisistä kykyjen, sinnikkyyden ja mahdollisesti myös perintötekijöiden eroavuuksista. Parasta mitä yhteiskunta voi tehdä on kehittää nuorissa joustavuutta ja yrittämisen halua. (Esim. Polzer & Power 2016; Sphorer, Stahl & Bowers-Brown 2018.)

Neuvonpidon tärkeyttä korostava demokratiakäsitys edustaa kokonaan toisenlaista lähestymistapaa. Siinä toimenpiteiden oikeellisuutta ei yritetä johtaa luonnonlaeista, kuten markkinoiden vapautta korostavassa demokratiakäsityksessä on tehty. Päätösten asianmukaisuuden perustana on vain ja ainoastaan asioiden yhteinen harkinta. Olipa kyse sitten suorasta tai välillisestä demokratiasta, neuvonpidolle rakentuva päätöksentekojärjestelmä edellyttää, että periaatteessa kenen tahansa täysi-ikäisen kansalaisen olisi kyettävä ottamaan osaa yhteiseen päätöksentekoon. Siksi kaikilla kansalaisilla on oltava riittävät valmiudet paitsi puntaroida asioita itsenäisesti myös perehtyä ennakkoluulottomasti toistensa näkökantoihin. (Esim. Vuori & Martela 2020; Muradova 2021.) Tämä on tärkeää, sillä ilman vuorovaikutusta ei voi olla demokratiaa.

Suomessa on hyvin tiedossa, mihin keskusteluyhteyden katkeaminen voi johtaa. Kevätalvella 1918 maa ajautui laillisen valtiovallan ja vallankumouksellisten välillä käytyyn veriseen sisällissotaan. Taistelujen tauottua jotkut tahtoivat pysyvästi nujertaa sosialisteina ja bolshevikkeina pitämänsä punaiset. Eduskunnan enemmistö oli kuitenkin toista mieltä. Sisällissodan katsottiin aiheutuneen osin vallankumouspropagandasta mutta vähintään yhtä tärkeänä tekijänä pidettiin tsaarinvallan haluttomuutta toimeenpanna välttämättöminä pidettyjä uudistuksia. Tämä oli katkeroitannut työväestön ja vuokratilalliset. Nyt kun päätöksenteko oli kokonaisuudessaan suomalaisten käsissä, olot oli pyrittävä normalisoimaan mahdollisimman pian. Punakaartin rivimiehiä alettiin vapauttaa heti sisällissodan päätyymi-

sen jälkeen ja elinkautiseen vankeuteen tuomitutkin armahdettiin jo parin vankeusvuoden jälkeen. Jotta vastedes ei enää päädyttäisi keskinäiseen vihanpitoon, jokaisella kansalaisella oli oltava riittävä tieto- ja taitopohja voidakseen tarpeen tullen ottaa osaa yhteiseen päätöksentekoon.

Demokratian jatkuvuus ja hyvinvoinnin kasvu edellyttivät kansalaisilta riittävää koulutusta. Osittain tästä johtuen Suomessa siirryttiin oppivelvollisuuteen vuonna 1921. Kasvatus alamaisuudesta kansalaisuuteen oli tuolloin edennyt jo pitkälle. Jo 1700-luvulta lähtien oli valistuksen ja ohjauksen avulla edistetty niin maanviljelystä, rokotuksia kuin asianmukaista pikkulasten ruokintaakin. (Ikonen 1997, 118–127.) Kansakoululaitos oli saanut juridisen perustansa jo 1860-luvulla, ja lukutaidon lisääntymisen myötä maahan oli perustettu lukuisia sanomalehtiä, joissa julkaistut kirjoitukset tyydyttivät enemmän kansan sivistystarpeita kuin uutisnälkää. Vuosisadan lopulla syntyi kaikenlaisia yleishyödyllisiä eli yhteistä hyvää edistäviä yhdistyksiä kuten raittiusseuroja, vapaapalokuntia, työväenyhdistyksiä, naisasiajärjestöjä ja nuorisoseuroja. Pellervo-seura ajoi taloudellisen tasa-arvon asiaa ja valmensi suomalaisia ottamaan osaa myös kuntataloutta koskevaan keskusteluun. Marttaliitossa edistettiin puolestaan kotien taloudenpitoa. Omaehtoisen sivistysharrastuksen edistämiseksi perustettiin kirjastoja, kansanopistoja sekä työväen- ja kansalaisopistoja. Kirjeopistossa pystyi opiskelemaan kaikkialla, minne posti vain kulki. Yleisradio aloitti toimintansa 1920-luvun lopulla ja sitä perustamassa oli myös osuustoimintaan ja kansanvalistustyöhön paneutuneita toimijoita. Yleisradion kansanvalistuksellinen tehtävä vahvistui entisestään, kun se siirtyi valtion haltuun vuonna 1934. (Lyytinen 1996; Ikonen 2021.)

Mitä laveammalle kansansivistystyö eri muodoissaan ulottui, sitä enemmän saivat kansanvaltaiset aatteet. Ei ollut suinkaan sattumaa, että yleinen ja yhtäläinen äänioikeus otettiin Suomessa käyttöön jo vuonna 1906. Olimme tässä ensimmäisten maiden joukossa maailmassa, ellei peräti ensimmäisiä. Tsaarinhallinnon jarruttaessa uudistuksia yleinen äänioikeus tuli kuntien osalta voimaan vasta vuoden 1918 vaaleissa, siis Suomen itsenäistymisen jälkeen. Kansanvallan laajenemisen myötä aiemmin päätöksenteon ulkopuolelle jääneet saivat oikeuden osallistua yhteisten asioiden hoitamiseen. Neuvonpidoksi ymmärretty demokratian perustana ei ole äänestäminen vaan tiedonvaihto. Tämä edellyttää ihmisiltä kykyä esittää oma näkökantansa selkeästi mutta myös kuunnella tarkoin, miten muut asian näkevät.

Demokratia ja oppiva yhteiskunta

Neuvonpidolle rakentuvassa demokratiassa kansalaisten on kyettävä itsenäisesti hankkimaan ja jäsentämään tietoa (Ikonen 2006, 94–99). Mutta miksi nimenomaan neuvonpito, deliberaatio, on tärkeää? Kasvatustieteilijälle vastaus on ilmeinen: kyse on ihmisyyhteisön oppimisesta. Kun mehiläisillä parven menetyksen turvaava osaaminen on tallennettu geneettiseen koodiin, ihmisyyhteisön elinkelpoisuuden varmistava osaaminen on kiinnittynyt kulttuuriin. Siinä missä mehiläisten evoluutio on ollut luonteeltaan biologista, ihmisen evoluutio on kymmenien tuhansien vuosien ajan ollut ensi sijassa kulttuurievoluutiota (Distin 2011; Henrich & McElreath 2003; Mesoudi & Thornton 2018). Demokratiaa voikin pitää oppivan organisaation ideaalityyppinä ja kehityshaluisen yhteiskunnan opiskelustrategiana.

Kiinnittyminen neuvonpidon prosessiin on samanaikaisesti deliberatiivisen demokratian vahvuus mutta myös sen heikkous. Tästä nimittäin seuraa, että jos yksittäisen kansalaisen tietämys yhteiskunnasta ja sen eri toiminnoista on vähäistä, hän ei kykene itsenäisesti muo-

dostamaan mielipidettä yhteisistä asioista. Tilanne pahenee entisestään, jos poliittinen keskustelu surkastuu pelkäksi poliittisten iskulauseiden esittämiseksi. Silloin demokratiasta jää jäljelle pelkkä kuori ja urheilukilpailun kaltainen mittelö siitä, kuka pystyy eniten kasvattamaan omaa kannatustaan (Lammenranta 2013). Kun politiikka näivettyy tulosluetteloiden esittelyksi, kansalaisen on vaikea tietää, mihin suuntaan kukin puolue haluaa yhteiskuntaa kehittää. Varmaa on vain se, että vaalien jälkeen valta siirtyy voittajalle.

Markkinoiden vapautta korostavalle politiikkakäsitykselle demokratia on lähinnä työkalu, jonka avulla on mahdollista toteuttaa välttämättöminä pidetyt uudistukset, joihin kuuluvat julkisen sektorin yksityistäminen ja verotuksen alasajo. Demokratia on rajattava koskemaan johtajien valintaa ja varsinaisen päätöksenteko piti jättää kansan sijasta asiantuntijoille. (Ks. Löppönen 2017, 187–192.) Kun neuvonpidolla ei ole enää merkitystä, asiakysymysten tarkastelun sijaan tärkeimmäksi nousee kilpailu siitä, kuka pystyy parhaiten houkuttelemaan äänestäjät puolelleen. Tämä Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian vaalijärjestelmälle ominainen kilpailukeskeisyys näkyy myös kouluissa järjestettävissä väittelykilpailuissa, joissa tärkeintä ei ole jaetun ymmärryksen saavuttaminen vaan oman kannan voittoisa puolustaminen (esim. Ellis 2019; McCordick 2017).

Markkinoiden vapautta myötäilevän yhteiskuntakäsityksen taustalta löytyy luonnollisen valinnan oppi, jolloin ihmisyyhteisön eteenpäin vieväksi voimaksi nousee itsekäs oman edun tavoittelu. Tätä suomalainen kansallisuusaate suorastaan kammoksui, sillä pidäkkeettömän kilpailun katsottiin johtavan eriarvoisuuden kasvuun, eripuraan ja pahimmillaan aseelliseen kapinaan. Neuvonpito ja yhteistoiminta nähtiin kilpailua hedelmällisempänä tapana edistää kansakunnan suoriutumista olemassaolon kamppailussa. Siinä missä mehiläisten kehitys oli pesän kehitystä, samalla tavoin ihmisen kehitys oli ihmisyyhteisön kehitystä.

Ainoastaan ihminen valtiossa on ihminen historiassa; taistelu valtion ja kansan olemisesta on siis taistelu ihmisen olemisesta ihmisenä. Kun valtio katoa, kun kansat kansoina katoavat, on ihminen kadonnut, semmoisena kuin me voimme häntä ajatella. (A.M. 1878.)

1800-luvun loppupuolella ristiriitojen kärjistymistä alettiin ehkäistä lisäämällä ihmisten yhteiskunnallista sivistystä ja laajentamalla kansanvaltaa. Tämä johti yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden käyttöönottoon eduskuntavaaleissa 1906 ja kuntavaaleissa 1918. Näitä puolestaan oli edeltänyt ennennäkemätön kulttuurihyöky, jonka myötä syntyi joukoittain yleishyödyllisiä yhdistyksiä, sivistyslaitoksia ja painotuotteita. Myöhemmin kansan sivistystasoa nostattivat oppivelvollisuus ja radiolähetykset. Nämä tarjosivat kansalaisille mahdollisuuden hankkia itselleen neuvonpidossa tarvittavia tietoja ja taitoja, ja kyllä niitä myös hankittiinkin! Historia on osoittanut, että Suomessa tehty valinta ottaa neuvonpito demokratian lähtökohdaksi ei ole ollut yhtään hullumpi ratkaisu. 1800-luvulla Suomi oli Euroopan köyhimpiä maita ja nyt se kuuluu maailman rikkaimpien maiden joukkoon.

Neuvonpidolle rakentuvan demokratian periaatteisiin kuuluu kansalaisen oikeus ilmaista oma mielipiteensä ja velvollisuus ottaa selvää, miksi jotkut ihmiset ovat asioista eri mieltä. Tämä ei onnistu ilman keskusteluyhteyttä ja toimivaa tiedonvaihtoa. Jos yhteys katkeaa tai jos sitä tietoisesti häiritään, yhteiskunnan oppimiskyky tyrehtyy. Nykypäivänä yhteys on vähintäänkin uhattuna. Suomalaisille ei ole koskaan ollut tarjolla niin paljon virheellistä ja jopa tahallaan vääristeltyä tietoa kuin on nykypäivänä. Tämän on mahdollistanut sosiaalinen media, jonka algoritmit edistävät ihmisten ajautumista ikkunattomiin kupliin. Epätiedon hyöky iskee pahiten niihin sukupolviin, joiden oppivelvollisuusaikana koulun yhteiskuntarelevanssi on ollut olematonta vähäisempää (ks. Suutarinen 2008). Jälkikäteen

katsottuna 1980-luvulla toteutettu koulun ja yhteiskuntaelämän erottaminen toisistaan oli virhe, joka olisi pikimmiten korjattava.

Julkisin varoin rahoitetun sivistystyön keskeinen tehtävä on alusta lähtien ollut demokratian toimivuuden turvaaminen. Oppivelvollisuuskoulu, kirjastolaitos, yleisradio, vapaa sivistystyö, yleishyödylliset yhdistykset, ammattikoulut ja yliopistot olisi nyt saatava heräämään dogmaattisesta unestaan, sillä myös Suomessa poliittinen keskustelu on korvautumassa kilpalaulannalla, jonka ainoa päämäärä tuntuu olevan vastapuolen nitistäminen levittämällä puolitotuuksia tai tykkänään tekaistuja väitteitä. Kaikki ei ole hyvin, kaikki ei ole kunnossa.

Kirjallisuus

- A.M. 1878. Katsahdus Suomen historiaan. [Kirjoittanut Agathon Meurman]. *Kirjallinen Kuukauslehti* 13 (11), 241–248.
- Distin, Kate 2011. *Cultural evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, Jonathan 2019. Are school debate competitions bad for our political discourse? *The New York Times*, Oct. 12.
- Englund, Tomas 2010. Rethinking democracy and education: Towards an education of deliberative citizens. *Journal of Curriculum Studies*, 32 (2), 305–313. <https://doi.org/10.1080/002202700182772>
- EU 2021. *Democracy*. Teoksessa *COMPASS – Manual for Human Rights Education with young people*. Council of Europe [www-lähde]. < <https://www.coe.int/en/web/compass/democracy> > (Luettu 29.10.2021)
- Goatly, Andrew 2007. *Washing the brain – Metaphor and hidden ideology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/dapsac.23>
- Goldson, Randy R. 2020. Ganja Struggles: Rastafari and the Contestation for Cannabis Rights in Jamaica. *Journal of Ecumenical Studies*. 55 (4), 569–594. <https://doi.org/10.1353/ecu.2020.0046>
- Hahnel, Robin 2009. Why the market subverts democracy. *American Behavioral Scientist*, 52 (7), 1006–1022. <https://doi.org/10.1177/0002764208327672>
- Harper, Victoria 2014. Neoliberalism, democracy and the university as a public sphere: an interview with Henry A. Giroux. *Policy futures in education* 12 (8), 1078–1083. <https://doi.org/10.2304/pfie.2014.12.8.1078>
- Henrich, Joseph & McElreath, Richard 2003. The evolution of cultural evolution. *Evolutionary Anthropology*, 12 (3), 123–135. <https://doi.org/10.1002/evan.10110>
- Ikonen, Risto 1997. *Åbo Tidningar 1771–1808 ja kasvattava yhteiskunta*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 38, Joensuun yliopisto.
- Ikonen, Risto 2003. Kasvatus ja olemassaolon taistelu. Teoksessa Vuorio-Lehti, Minna & Nieminen, Marjo (toim.), *Kasvatustieteellinen nyt*. Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Kasvatusalan tutkimuksia 14, 129–150.
- Ikonen, Risto 2006. *Yrittäjyyskasvatus. Kansalaisen taloudellista autonomiaa etsimässä*. SoPhi 102. Helsinki: Minerva Kustannus.
- Ikonen, Risto 2021. Erään tieteenalan genealogiaa. *Aikuiskasvatus*, 41 (1), 57–62. <https://doi.org/10.33336/aik.107391>
- Lammenranta, Markus 2013. Eikö demokratia toimi? *Tieteessä tapahtuu*, 31 (1), 51–52.

- Lyytinen, Eino 1996. Perustamisesta talvisotaan. Teoksessa Larma, Atte (toim.), *Yleisradio historia 1926–1949*. Helsinki: Yleisradio oy, 11–128.
- Löppönen, Paavo 2017. *Vapauden markkinat. Uusliberalismin kertomus*. Tampere: Vastapaino.
- McCordick, Jack 2017. The corrosion of high school debate - And how it mirrors American politics. *America - The Jesuit Review*, Sept. 26.
- Mesoudi, Alex & Thornton, Alex 2018. What is cumulative cultural evolution? *Proceedings of the Royal Society B*, 285 (1880). <https://doi.org/10.1098/rspb.2018.0712>
- Morton, John, Shaw, Jane & Stroup, Richard 1997. Overpopulation: Where Malthus went wrong. *Social Education*, 61 (6), 342–346.
- Muradova, Lala 2021. Seeing the Other Side? Perspective-Taking and reflective political judgements in interpersonal deliberation. *Political Studies*, 69 (3), 644–664. <https://doi.org/10.1177/0032321720916605>
- Polzer, Jessica & Power, Elaine 2016. The governance of health in neoliberal societies. Teoksessa Polzer, J. & Power, E. (toim.), *Neoliberal Governance and Health. Duties, Risks, and Vulnerabilities*. London: McGill-Queen's University Press, 3–42.
- Remoff, Heather 2016. Malthus, Darwin, and the Descent of Economics. *American Journal of Economics and Sociology*, 75 (4), 862–903. <https://doi.org/10.1111/ajes.12158>
- Roshanaei, Nima & Khoramshahi, Nargs 2020. Government intervention in free markets: the shipping industry. *Journal of Entrepreneurship, Business and Economics*, 8 (1), 180–203.
- Samuelsson, Martin 2016. Education for deliberative democracy. A typology of classroom discussions. *Democracy & Education*, 24 (1), Article 5. <https://doi.org/10.48059/uod.v24i1.1031>
- Schubert, Christian 2013. How to evaluate creative destruction: reconstructing Schumpeter's approach. *Cambridge Journal of Economics*, 37 (2), 227–250. <https://doi.org/10.1093/cje/bes055>
- Sphorer, Konstanze, Stahl, Garth & Bowers-Brown, Tamsin 2018. Constituting neoliberal subjects? 'Aspiration' as technology of government in UK policy discourse. *Journal of education policy*, 33 (3), 327–342. <https://doi.org/10.1080/02680939.2017.1336573>
- Suutarinen, Sakari 2008. Vapaan koulutuksen tukisäätiö – Koulukasvatuksen, opettajan-koulutuksen ja tutkimuksen näkymätön vaikuttaja 1973–1991. *Kasvatus & Aika* 2 (2), 29–60.
- Valste, Juha 2018. *Evoluutio. Miten lajit kehittyvät?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuori, Johanna & Martela, Frank 2020. Neuvonpito itseohjautuvan organisaation käytänteenä. Teoksessa Huhtinen, Aki-Mauri & Melgin, Elina (toim.), *Hallitsematon viestintä*. Helsinki: Procomma academic, 110–123.
- YK 1948. *YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus*. Hyväksytty YK:n yleiskokouksessa 10.12.1948.

KT Risto Ikonen työskentelee yliopistonlehtorina Itä-Suomen yliopiston Filosofisessa tiedekunnassa.